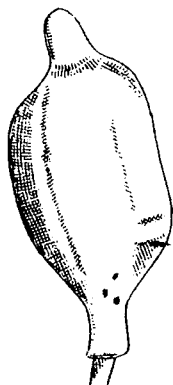

BUXBAUMIA

MEDEDELINGEN van de BRYOLOGISCHE
WERKGROEP der KON.NED.NAT.HIST.VER.

7e Jaargang No 1/2 - Februari 1953

REDACTEUR: E. Agsteribbe, Galileiplantsoen 5 huis, Amsterdam-Oost
ADMINISTRATEUR: S. Groenhuyzen, Wijtenbachstraat 14 III, A'dam-O.,
gemeente-giro G 183 (via postgiro 13500)

DE BRYOLOGISCHE EXCURSIE NAAR DE GRONINGSE HONDSRUG

Door R. van der Wijk en W.D. Margadant

Op 13 en 14 September 1952 is onze groep de gast geweest van de voorzitter, zoals reeds enige jaren het plan was. De deelnemers, die er de "verre" reis voor over hadden, hebben er geen spijt van gehad.

De excursie begon Zaterdag half drie bij de ingang van de Hortus de Wolf te Haren. Behalve voorzitter en secretaris waren aanwezig Agsteribbe, Groenhuyzen en Mevr. Nannenga-Bremekamp, terwijl later Mej. Radersma zich bij het gezelschap voegde, dat kennis maakte met de hortulanus Laarman, die ons een en ander van deze unieke Hortus vertelde. Op beperkte terreintjes wordt getracht een aantal factoren op zeer bepaalde wijze te veranderen. Hierdoor ontstaan een groot aantal verschillende milieu's, waarin een vegetatie tot ontwikkeling kan komen met inbegrip van vele opzettelijk ingevoerde Phanerogamen en vaatcryptogamen. Slechts zeer weinig mossen zijn opzettelijk in het terrein gebracht, nl. Schistostega, het bekende Lichtmos, Tetraxis en Sphagnum. Bedoelde veranderingen betreffen hoofdzakelijk regelmatig maaien, afplaggen en het aanbrengen van verschillen in de grondwaterstand. Het geheel is gelegen op de Hondsrug, die hier

sterk leemhoudend is. Van de geringe niveau-verschillen is gebruik gemaakt om een zachte stroming in een aantal waterloopjes te bereiken.

Eén dezer waterloopjes was het begin van de mos-inventarisatie. Opmerkelijk was hier *Cirriphyllum piliferum*, waarvan even later in de loofboshoeek zelfs dikke kussens werden aangetroffen. Daar werden we getroffen door *Rhytidiadelphus loreus*, een onverwachte soort, die weinig opviel tussen de massale *R. squarrosus*.

Het is niet doenlijk, veel details van dit uiterst gevarieerd terrein hier op te sommen; we volstaan met enkele grepen. De rotspartij trof ons door *Camptothecium lutescens* en aan de vochtige basis *Anthoceros* en *Fossombronia*. Van dit laatste geslacht kweekte Mevr. Nannenga-Bremekamp thuis sporenkapsels en constateerde daaraan *F. pusilla*, een soort, in ruime zin veel voor ons land vermeld, maar waarvan in engere zin nog geen vondsten bekend waren. De vele greppels, waterkanten en vochtige paden bleken een waar dorado voor *Riccia*'s, *Riccardia*'s, de beide *Anthoceros*-soorten alsmede voor *Blasia* van beide geslachten. Het prachtige *Parnassia*-veldje met nog tal van bloemen leverde ons weinig mossen op; interessant was het veen, waar zich eerst na vele jaren een *Sphagnum*-dek ontwikkeld heeft. De dicht met Haaren en andere bladmossen begroeide greppelwanden droegen ook *Pogonatum urnigerum* en, naar later bleek, zelfs *Rhytidiadelphus loreus*.

Deze middag, die geheel aan de Hortus de Wolf was gewijd, gaf ons een goede indruk van het belang van het werk, dat hier gedaan wordt, en van de betekenis van de spontane mosflora, die hier ontstaan is en ook geregeld kan blijven ontstaan.

Zondag 13 September was ook Mevr. Koopman van de partij, maar kon Mej. Radersma niet aanwezig zijn. Er werd afgeweken van het eerste plan; inplaats van naar Paterswolde gingen we per bus naar Mid-Laren, om met Hunnebedden te beginnen. Van de twee grote bij Mid-Laren, die landschappelijk weinig aantrekkelijk staan tussen twee boerderijtjes, had het Oostelijke een prachtige *Hedwigia*-vegetatie, maar *Andreaea* zochten we er evenals vorige bezoekers tevergeefs. Het landschappelijk prachtig gelegen Hunnebed van Noord-Laren werd eveneens bezocht; bryophyten beperkten zich evenwel tot enkele zeer kleine plekjes.

Via een randje hei en zand met de weidse naam Kerker duintjes bereikten we de diepe randgreppel van het Noordlaarder Bos. Hier vonden we *Scapania curta* en *Ptilidium pulcherrimum*. De wandeling door het bos zelf leverde ons de normale mosvegetatie van bos op mineraalarm zand op. Een vennetje stelde onze bryologische

verwachtingen teleur: *Drepanocladus fluitans*, *Polytrichum commune* en *Cephalozia bicuspidata*. Een deelnemer, die naast het bryologische pad *Erica*-bladkransen telde, kwam bij een flinke vertakte stengel maar tot drie en beweerde daarmee *Erica cinerea* gevonden te hebben, die niet bekend is ten Noorden der grote rivieren. Even later moest het hoger opgevoerde tempo van de wandeling wel onderbroken worden voor een juweel van een steile levermossenboswal. Terecht: de vondst van *Tritomaria* deed het enthousiasme hoog oplaaien. Hoewel dit geslacht voor kenners duidelijk genoeg is, blijkt het toch op bepaalde plaatsen later moeilijk terug te vinden te zijn. Agsteribbe verzamelde hier bovendien *Odontoschisma denudatum*, die hij elders eveneens in gezelschap van *Tritomaria* aangetroffen heeft. Het snuffelen leverde verder nog *Lepidozia setacea* op, in habitus enigszins variabel. Een volgende vochtige greppel met o.m. *Sphagnum molle* gaf een prachtige *Scapania*-begroeiing te zien.

Vervolgens werd in werkelijk flink tempo de afstand naar het landgoed "de Poll" afgelegd, met alleen een pauze voor *Riccia fluitans* in een beek van de tussengelegen weidestrook. De diepe randgreppel van "de Poll" was interessant door *Tetraxis* met kapsels, Noordelijker door *Lepidozia reptans*; het bos zelf leverde weinig nieuws.

Na de broodmaaltijd wandelden we de Glimmer-es op, om in het midden ervan even een kreupelhoutrandje door te steken en aan de rand van een prachtig nat veentje te staan. Veenbes en *Andromeda* temidden van *Sphagnum*, *Aulacomnium palustre* en *Dophei*. Het *Sphagnum*-dek bestond bijna geheel uit één soort: *S. recurvum* var. *mucronatum*. Eerst nadat het veentje bijna geheel overgestoken was, lukte het een mager polletje van een andere: *S. palustre*, te vinden. Even Noordelijker bezochten we precies zo'n veentje, wat kleiner. Hier had onze voorzitter vroeger kapsels van *Aulacomnium palustre* gevonden. Na enige tijd lukte het deze ook nu te vinden, wat alle deelnemers verleidde natte voeten te risseren. In de kreupelhoutrand vonden we *Sphagnum fimbriatum*, verder alleen *S. recurvum*.

De langste tippel van de dag volgde nu; de Rijksstraatweg werd overgestoken en via een aantal achterwegen bereikten we het graslandgebied Hemrik onder Harendermolen, evenwel niet dan nadat laanbomen geïnspecteerd waren met bedroevend resultaat: niet eens *Homalothecium* en alleen *Orthotrichum affine*. Het Hemrik was ongeveer een jaar tevoren herverkaveld, met de gebruikelijke sloot- en greppelvernieuwing. Dit gaf ons een prachtige greppelvegetatie, deels een herhaling van De Wolf, deels nieuw: *Atrichum*

tenellum. Bij het natuurreservaat van de Gemeente Haren troffen we het, doordat er pas gemaaid was en een plank over een vrij brede sloot "klaar" lag. De hoop, hier Meesia aan te treffen als restant van de klassieke vindplaats der vorige eeuw, bleef een illusie. Wel vonden we op natte plekken *Calliergonella*, *Calliergon cordifolium*, *Climacium*, *Drepanocladus* en *Bryum pseudo-trique-trum*. We hebben het terrein evenwel allerm minst grondig onderzocht, en als dit weinig opvallende geslacht nog ergens in ons land voorkomt, dan moet het in soortgelijk terrein zijn.

Het slot van de excursie was een korte wandeling naar de bushalte Harendermolen, zodat ieder tijdig de trein kon bereiken na de lange wandeling met gunstig weer, alleen zonder zon.

Summary:

A weekend excursion was held on the 13th and 14th of September 1952, in the vicinity of Groningen. First, a visit was paid to the Botanical Garden "The Wolf" at Haren. This Garden is unique in that a number of habitats have been created, such as a lake, a brook, a bog, a rock-garden, a stone wall, etc., which allows a large number of indigeneous plants to grow here. The soil contains much loam. With few exceptions, bryophytes had not been intentionally introduced into the garden. *Riccia* species as well as *Anthoceros* (2 species) and *Blasia* were abundant here. Other notable finds were *Fossombronina* species and *Pogonatum urnigerum*. Then the next day two cromlechs were examined but the yield was scant, as, with the exception of *Hedwigia ciliata*, not much was found on the boulders. An excursion to the Noordlaarderbos (mainly a pine wood) was more productive. Here *Ptilidium pulcherrimum*, *Scapania nemorosa* (in large cushions) and *Sphagnum molle* were soon gathered. The steep side of an earthen wall in the wood proved to be richly covered with liverworts, notably *Lepidozia setacea*, *Tritomaria exsectiformis* and *Odontoschisma denudatum*. Two small bogs which were visited later had a rather homogeneous vegetation, being covered with *Sph. recurvum* var. *mucronatum*. On the way back to Groningen the steep side of a ditch showed some beautiful tufts of *Atrichum tenellum* with fruit.

Soortenlijst.

Vindplaatsen met afkortingen en IVON-hok.

G = Glimmer-es (J7-14-14)
 GZ = Glimmer-es, Zuidelijk veentje (J7-14-14)
 GN = Glimmer-es, Noordelijk veentje (J7-14-14)
 HG = Hemrik, greppels (J7-14-11)
 HR = Hemrik, reservaat (J7-14-11)
 K = Kerkerduintjes (J7-14-43)
 M = Midlaren (J7-24-22)
 MH = Midlaren, Hunnebed (J7-24-22)
 NB = Noordlaarder bos (J7-14-43)
 PZ = De Poll, Zuidelijk gedeelte + beek (J7-14-34)
 PN = De Poll, Noordelijk gedeelte (J7-14-32)
 W = Hortus de Wolf, 13 Sept. 1952 (K7-63-22+24)

HEPATICAE:

Anthoceros laevis	W
" punctatus	W
Blasia pusilla	W, HG
Calypogeia neesiana	P (det. Nannenga-Br.)
" trichomanis	W, K, NB, PZ, PN, GZ
Cephalozia bicuspidata	NB, PN, G
" connivens	NB
Cephaloziella starkei	K (det. Groenh.)
" spec.	W, K
Diplophyllum albicans	K, NB, PZ, PN
Fossombronia wondraczeki	W, HG
" p u s i l l a s.str.	W (det. Nannenga-Br.)
Isopaches bicrenatus	K, NB
Lepidozia reptans	PN
" setacea	NB
Lophocolea bidentata	W, K, NB, PN, GZ
" heterophylla	W, M, K, PZ, G
Lophozia ventricosa	NB, PN
Marchantia polymorpha	W, PZ
Nardia geoscyphus	NB, PN
Odontoschisma denudatum	NB (det. Agst.)
" sphagni	GZ (det. Agst.)
Pellia endiviaefolia	W, HG
" epiphylla	W, NB, PZ, PN, HG
Ptilidium pulcherrimum	NB

<i>Riccardia multifida</i>	W (c.spor., Agst.)
" <i>sinuata</i>	W (det. Nannenga-Br.)
<i>Riccia beyrichiana</i>	W
" <i>bifurca</i>	W
" <i>crystallina</i>	W
" <i>fluitans</i>	PZ
" <i>glaucia</i>	W
" <i>sorocarpa</i>	W
" <i>warastorffii</i>	W
<i>Scapania curta</i>	NB
" <i>nemorosa</i>	NB
<i>Tritomaria exsectiformis</i>	NB
<u>MUSCI:</u>	
<i>Amblystegium serpens</i>	PN
<i>Atrichum tenellum</i>	HG (c.spor.)
" <i>undulatum</i>	W, MP, PN, G
<i>Aulacomnium androgynum</i>	NB, CN
" <i>palustre</i>	NB, GZ, GN (c.gemm., c.spor.)
<i>Barbula convoluta</i>	W
" <i>fallax</i>	W (det. Marg.)
<i>Brachythecium rutabulum</i>	W, MH, GN
<i>Ptychum argenteum</i>	W
" <i>capillare</i>	W
" <i>inclinatum</i>	W (c.spor., det. Groenh.)
" <i>intermedium</i>	W (c.spor., det. Agst.)
" <i>pallens</i>	W, HG
" <i>pseudotriquetrum</i>	W, HR
<i>Calliergon cordifolium</i>	HR
" <i>stramineum</i>	GN
<i>Calliergonella cuspidata</i>	W, M, HR
<i>Camptothecium lutescens</i>	W
<i>Campylium polygamum</i>	W
<i>Campylopus flexuosus</i>	NB, PN
" <i>fragilis</i>	NB
<i>Geratodon purpureus</i>	W, M, MH, K, NB, PN, HG
<i>Cirriphyllum piliferum</i>	W
<i>Climacium dendroides</i>	W, HR
<i>Dicranella heteromalla</i>	W, M, K, NB, PN, HG
<i>Dicranoweisia cirrata</i>	M, K
<i>Dicranum rugosum</i>	NB, PN
" <i>scoparium</i>	W, K, NB, PN
<i>Ditrichum homomallum</i>	W (det. Groenh.)

Drepanocladus fluitans	NB
" intermedius	HR (det. Nannenga-Br.)
" vernicosus	HR (det. Marg.)
" spec.	W
Eurhynchium stokesii	W, M, NB, PZ, G
" striatum	W
Fissidens adianthoides	W
" taxifolius	W
Funaria hygrometrica	W
Grimmia apocarpa	W
" pulvinata	W, MH
Hedwigia ciliata	MH
Hylocomium splendens	NB
Hypnum cupressiforme	W, MH, NB, PN, G, HG
Isopterygium elegans	K, NB, PN
Leptobryum pyriforme	W
Lepidodictyum riparium	W, M
Leucobryum glaucum	NB, PZ, PN
Mniobryum albicans	W
Mnium affine	W, PZ
" hornum	W, M, NB, PZ, PN, HG
" undulatum	W
Orthotrichum affine	Achterweg Glimmen-Harendermo- len (det. Marg.)
" diaphanum	MH
Philonotis spec.	W
Physcomitrium pyriforme	W
Plagiothecium curvifolium	NB (det. Groenh.)
" denticulatum	NB, PN, GN
" silvaticum f. propagulifera	K (det. Groenh.)
" undulatum	NB, PN
Pleurozium schreberi	NB, PZ, PN, G
Pogonatum aloides	W, HG
" urnigerum	W
Pohlia grandiflora	HG
" nutans	W, K, NB, PZ, PN, HG
Polytrichum commune	W, M, NB, PZ, PN, HG
" juniperinum	W
" piliferum	W, K
Pseudoscleropodium purum	W, K, NB, HG
Rhyngostegium megapolitanum	W
Rhytidiadelphus loreus	W
" squarrosus	W, K

<i>Sphagnum compactum</i>	W
" <i>cuspidatum</i>	NB
" <i>fimbriatum</i>	NB, GN
" <i>inundatum</i>	W (det. Marg.)
" <i>molle</i>	NB
" <i>palustre</i>	W, NB, GZ
" <i>recurvum</i> var. <i>mucronatum</i>	NB, GZ, GN
" <i>subsecundum</i>	W, NB
<i>Tetraphis pellucida</i>	W (cult.), PZ, PN (c.spor.)
<i>Thuidium tamariscinum</i>	W
<i>Tortula intermedia</i>	W (det. Marg.)
" <i>muralis</i>	W

+ +
+

DE MOSFLORA VAN HOGE BERGTOPPEN

door E. Agsteribbe

Bij het betreden van een hoge bergtop of kam is het altijd verwonderlijk hier nog planten aan te treffen. De ijzige winterkoude, de razende najaarsstormen en de felle zomerhitte trotserend, prijken deze geharde planten overal daar, waar maar een stuk rots uitsteekt boven de sneeuw en een beschuttende nis of spleet biedt. Voor het merendeel zijn het wel lichenen, de pioniers op deze kampplaats der natuur, maar toch vindt men hier bij zorgvuldig zoeken nog een typische mosvegetatie en zelfs nog een klein aantal phanerogamen.

Twee vacaties, doorgebracht in het Berner Oberland (Zwitserland) boden mij een welkome gelegenheid deze vegetaties eens wat nader te bestuderen. De kammen en bergtoppen waar deze mossen werden verzameld lagen allen tussen 2700m. en 3200m., dus gedeeltelijk iets onder, gedeeltelijk iets boven de sneeuwgrens.

Zoals bekend, ligt de sneeuwgrens niet op een constante hoogte, maar is zij afhankelijk van de gemiddelde jaarlijkse temperatuur, de breedtegraad en de structuur van het gebergte (nl. de geleding door de dalen). Voor het Berner Oberland ligt de sneeuwgrens op ong. 2800m. hoogte. De ligging van het gebergte is daarbij ook van grote invloed. Een naar het Zuiden gekeerde helling heeft meestal om ca 200m hoger liggende boomgrens en sneeuwgrens als een naar het Noorden gekeerde. De uitdroging is daarentegen bij de laatste veel geringer. Vandaar dat de noordelijke hellingen dikwijls een rijke flora dragen, de zuidelijke echter niet veel meer dan enkele